

Krzysztof Broński

ORCID: 0000-0003-1736-7151

(Uniwersytet Ekonomiczny, Kraków)

Rola inteligencji w kształtowaniu kultury ekonomicznej w Galicji w drugiej połowie XIX wieku – zarys problematyki

Celem szkicu jest próba otwarcia dyskusji nad rolą inteligencji w kształtowaniu kultury ekonomicznej kapitalizmu w Galicji w drugiej połowie XIX w., zwłaszcza w tworzeniu instytucjonalnych uwarunkowań rozwoju gospodarki liberalnej. W niniejszym tekście przez inteligencję rozumie się niejednorodną warstwę społeczną stanowiącą zbiór różnych kategorii zawodowych zajmujących się twórczością kulturalną w szerokim znaczeniu, organizowaniem pracy i współżycia zbiorowego oraz rozwiązywaniem zagadnień praktycznych wymagających wykształcenia specjalistycznego i stosowania wiedzy teoretycznej.

Słowa kluczowe: Galicja, inteligencja, kultura ekonomiczna, kapitalizm, gospodarka liberalna

Kultura ekonomiczna, definiowana jako sposób myślenia i działania jednostek i zbiorowości społecznych w sferze gospodarki, stanowi część szeroko rozumianej kultury. Obejmuje ona systemy wartości, schematy poznawcze i wzory zachowań, które w jakimś stopniu wiążą się z gospodarowaniem¹. Systemy wartości, schematy poznawcze tworzące kulturę ekonomiczną kształtują zachowania związane z produkcją oraz wymianą dóbr i usług. Ścisłej, wiążą się one także z funkcjonowaniem instytucji gospodarczych *sensu stricto* oraz tych instytucji, dla których działalność gospodarcza stanowi ważną część ich aktywności². Szukając komponentów kultury ekonomicznej, należy zauważyć, że każde działanie podmiotu gospodarującego jest pochodną dwóch czynników: motywów i bodźców o ściśle ekonomicznym charakterze (opisanych w prawach

¹ M. Marody, J. Kochanowicz, *Pojęcie „kultury ekonomicznej” w wyjaśnianiu polskich przemian [w:] Kulturowe aspekty transformacji ekonomicznej*, red. J. Kochanowicz, S. Mandes, M. Marody, Warszawa 2007, s. 19.

² Tamże, s. 19–20.

ekonomicznych rządzących procesami gospodarczymi) oraz czynników pozagospodarczych (np. wartości, zwyczajów, norm społecznych itp.). Czynniki ekonomiczne i pozaeconomiczne działają łącznie, dążenie do maksymalizacji korzyści indywidualnych współlistnieje z kulturowym, społecznym i moralnym uwarunkowaniem zachowań ludzkich.

Termin „kultura ekonomiczna” sformułował współczesny amerykański ekonomista Michael Porter, uważając, że są to „przekonania, postawy i wartości, które mają związek z aktywnością gospodarczą jednostek, organizacji i innych instytucji”³. Kultura ekonomiczna wpływa na otoczenie, w którym zachodzą procesy ekonomiczne, na zachowania ludzi i jakość stosunków międzyludzkich w organizacjach oraz na warunki rozwijania wiedzy w procesach ekonomicznych, a więc także na rozwój kapitału ludzkiego na potrzeby gospodarki⁴. Niekiedy zamiast pojęcia kultura ekonomiczna używany jest zamiennie termin kultura organizacyjna⁵. Kultura ekonomiczna określana przez kapitał ludzki i społeczny jest czynnikiem decydującym o dynamice rozwoju regionu, tworzeniu jego potencjału⁶.

Kapitał ludzki definiowany jest w szerokim i wąskim ujęciu. W pierwszym podejściu to zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawartej w danym społeczeństwie, w wąskim ujęciu obejmuje on wiedzę jawną, posiadaną przez pracowników, wiedzę ukrytą, zawartą w ich umiejętnościach, oraz elementy kultury organizacyjnej w postaci postrzeganych przez nich wartości i norm postępowania⁷.

Wielość koncepcji i spojrzeń różnych dyscyplin na pojęcie kapitału społecznego powoduje trudności w jednoznacznym jego zdefiniowaniu⁸. Jak zaznacza Francis Fukuyama, „kapitał społeczny różni się od innych form kapitału ludzkiego tym, że jest tworzony i przekazywany za pośrednictwem mechanizmów kulturowych: religii, tradycji, historycznego nawyku”⁹. Jednym z przejawów kapitału społecznego jest udział w dobrowolnych stowarzyszeniach i obywatelska aktyw-

³ M. Porter, *Postawy, wartości i przekonania a makroekonomia dobrobytu* [w:] L. Harrison, S. Huntington, *Kultura ma znaczenie*, Poznań 2003, s. 59.

⁴ G. Krzyminiewska, *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – Przekształcenia – Wyzwania*, Toruń 2013, s. 32.

⁵ J.T. Hryniewicz, *Polityczny i kulturowy kontekst rozwoju gospodarczego*, Warszawa 2004, s. 192.

⁶ A. Gardocka-Jałowiec, *Kultura ekonomiczna na obszarze peryferyjnym i jej ewolucja* [w:] *Mechanizm rozwoju gospodarczego obszarów peryferyjnych*, red. K. Meredyk, Białystok 2007, s. 69.

⁷ Tamże, s. 75.

⁸ Por. m.in. K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, „Gospodarka Narodowa” 2005, 7–8, s. 1 i n.; E. Stankiewicz, *Kapitał społeczny w perspektywie interdyscyplinarnej*, „Kwartalnik Prawo – Społeczeństwo – Ekonomia” 2016, 4, s. 44.

⁹ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa 1997, s. 39.

ność. Stowarzyszenia pomagają ludziom rozwiązać wspólne problemy, ułatwiają rozprzestrzenianie się informacji, a pomyślna współpraca, która dzięki nim ma miejsce, zachęca do podejmowania zbiorowych działań w przyszłości.

Właściwa kapitalizmowi kultura ekonomiczna nie była czymś danym z zewnątrz, a wykształcała się i umacniała w tych środowiskach, które specjalizowały się w działalności handlowej, a potem przemysłowej. Jak zaznacza Jacek Kochanowicz, kapitalizm to nie tylko przedsiębiorcy, lecz także pracownicy skłonni do podporządkowania się pewnej szczególnej orientacji i dyscyplinie¹⁰.

Kultura ekonomiczna kapitalizmu tworzyła się w Galicji niemal od zera. Kapitalizm galicyjski miał specyficzne cechy lokalne. Był to rozwój działań gospodarczych opartych na mikroinicjatywie, występowały tu także trudności w tworzeniu przedsiębiorstw wielkich, wymagających budowania dużych struktur organizacyjnych. Ten nowy system społeczno-gospodarczy był oparty na prywatnej własności środków produkcji, kapitale inwestowanym w produkcję przemysłową, podmiotowości uczestników życia gospodarczego umożliwiającej najem pracowników oraz ich wolny przepływ między gałęziami produkcji. System gospodarczy był nastawiony na zysk, a podstawowy mechanizm regulacji stanowił rynek. Należy również zauważyć, że niektóre elementy kultury ekonomicznej, jak na przykład stosunek do pracy, odmienne były we wschodniej i zachodniej części kraju.

Problematyka rozwoju kultury ekonomicznej kapitalizmu w Galicji nie była dotychczas przedmiotem pogłębionych studiów. W kontekście toczącej się dyskusji nad przemianami cywilizacyjnymi Europy Środkowej warto podjąć próbę spojrzenia na Galicję jako region peryferyjny monarchii habsburskiej, podlegający w drugiej połowie XIX w. procesom przechodzenia od systemu feudalnego do kapitalizmu. W procesie budowania systemu kapitalistycznego zróżnicowany był udział poszczególnych grup społecznych. Celem szkicu jest próba otwarcia dyskusji nad rolą inteligencji¹¹ w kształtowaniu kultury ekonomicznej kapitalizmu w Galicji w drugiej połowie XIX w., zwłaszcza w tworzeniu instytucjonalnych uwarunkowań rozwoju gospodarki liberalnej.

Galicja jako jeden z najuboższych regionów monarchii habsburskiej poszukiwała możliwości wyjścia z zakłętego kręgu zacofania gospodarczego.

¹⁰ J. Kochanowicz, *Duch kapitalizmu na polskiej peryferii: perspektywa historyczna* [w:] *Kultura i gospodarka*, red. J. Kochanowicz, M. Marody, Warszawa 2010, s. 27–28.

¹¹ Współcześnie w literaturze naukowej, publicystyce i mowie potocznej istnieje wiele interpretacji pojęcia inteligencja. W niniejszym tekście przyjąłem ujęcie stosowane w polskiej socjologii, gdzie przez inteligencję rozumie się niejednorodną warstwę społeczną stanowiącą zbiór różnych kategorii zawodowych zajmujących się twórczością kulturalną w szerokim znaczeniu, organizowaniem pracy i współzycia zbiorowego oraz rozwiązywaniem zagadnień praktycznych wymagających wykształcenia specjalistycznego i stosowania wiedzy teoretycznej.

Oddzielona Karpatami od innych części monarchii habsburskiej oraz sztuczną granicą polityczną od reszty ziem polskich, nie potrafiła się podnieść na wyższy poziom produkcji rolniczej ani wykorzystać bogactw naturalnych dla stworzenia silnego przemysłu. Nie mogła też zdobyć rynków zbytu na terenie monarchii, gdzie istniały regiony dobrze uprzemysłowione oraz inne o wyższej kulturze rolnej. Rozwój gospodarczy kraju wymagał pokonania wielu barier, które go uniemożliwiały. Wśród działań podjętych przez władze wiedeńskie w połowie XIX w. istotne dla zmiany sytuacji gospodarczej Galicji było uwłaszczenie chłopów. Reforma uwłaszczeniowa otworzyła zasób siły roboczej niezbędnej dla rozwoju pozarolniczych sektorów gospodarki. Niemniej jednak w XIX w. w strukturze gospodarczej kraju dominowało rolnictwo. W latach 60. XIX w. dawało ono utrzymanie dla ponad 80% ludności Galicji, w kolejnych dekadach sytuacja ta nie uległa istotnej zmianie i w 1910 r. nadal $\frac{3}{4}$ ludności utrzymywało się z tego działu gospodarki. Słabość rolnictwa galicyjskiego wynikała głównie ze struktury własności ziemi. Galicja była krajem karłowatych gospodarstw rolnych niedających pełnego zatrudnienia i utrzymania niejednokrotnie licznej rodzinie chłopskiej¹².

Na progu autonomii (w 1869 r.) Galicja liczyła 5,4 mln ludności, z czego 1,2 mln zamieszkiwało gminy miejskie. Przy stosunkowo dużej liczbie osad miejskich (ok. 330) ludność miejska stanowiła tylko 20% ogółu ludności kraju¹³. W kolejnych dekadach odsetek ludności miejskiej wzrastał bardzo powoli. Wynikiem tej słabej tendencji wzrostowej było osiągnięcie w 1910 r. liczby ludności miejskiej poniżej 2 mln, co stanowiło 24% ogółu ludności kraju.

Galicja była regionem wieloetnicznym, a jej układ kulturowy tworzyły cztery zasadnicze grupy etniczno-narodowościowe: Polacy, Rusini, Żydzi oraz Niemcy. Pod względem religijnym mieszkali tu katolicy trzech obrządków. Najliczniejsi byli wyznawcy obrządku łacińskiego, następnie grekokatolicy oraz Ormianie. W 1910 r. zamieszkiwało tu 373 5145 osób wyznania rzymskokatolickiego, 337 8451 grekokatolików, 872 975 izraelitów wyznania mojżeszowego i 1392 Ormian¹⁴. Niewątpliwie ta wieloetniczność miała pewien wpływ na kulturę ekonomiczną i udział członków poszczególnych wyznań w rozwoju określonych sektorów gospodarki.

¹² W 1902 r. gospodarstwa karłowate (poniżej 2 ha), które nie dawały utrzymania właścicielom, stanowiły 42% ogólnej ich liczby, a małorolne (2–5 ha) 37%. Niekorzystne było również duże rozdrobnienie gospodarstw włościańskich na wiele mniejszych parcel. Por. F. Bujak, *Galicja*, t. 1, Lwów–Warszawa 1908, s. 244–250.

¹³ T. Gąsowski, *Urbanizacja Galicji w dobie autonomicznej*, „Studia Historyczne” 1985, R. XXVIII, z. 2, s. 223.

¹⁴ S. Kasznica, M. Nadobnik, *Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych według stanu z dnia 31 grudnia 1910 r.*, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, z. 1, Lwów 1911, s. 22–24.

Grupą społeczną, która miała wpływ na kształtowanie się kultury ekonomicznej w Galicji, była inteligencja. Nie miała swojego społecznego przyporządkowania, lecz była „agregatem umieszczonym nie ponad klasami, ale pomiędzy klasami, w strefie przejściowej, bez żadnego ściśle określonego własnego miejsca”¹⁵. W miastach galicyjskich inteligencja jako osobna grupa społeczna wyodrębniła się na przełomie XVIII i XIX w. O przynależności do inteligencji, która nie mieściła się w ramach wyznaczonych przez system feudalny, decydowało nie pochodzenie, ale wykształcenie i sposób zarobkowania. Początkowo do tej grupy zaliczano prawników, lekarzy, aptekarzy, jak również „kapitalistów, wekslarzy, składowników, hurtowników, plenipotentów, oficjalistów ekonomicznych, dzierżawców dóbr, dworzanów pańskich”¹⁶. Połowa inteligencji galicyjskiej była pochodzenia szlacheckiego, a połowa plebejskiego¹⁷. Istotną częścią składową inteligencji galicyjskiej było duchowieństwo. Była to najstarsza, dobrze zorganizowana grupa inteligencji, wywierająca znaczny wpływ na wiele obszarów ówczesnego życia, w tym na gospodarkę¹⁸.

W połowie XIX w. w elicie społecznej Galicji można wyróżnić dwie grupy – bardziej zwartą elitę arystokratyczno-ziemiańską oraz krystalizującą się młodą, ambitną elitę inteligencką¹⁹. Jak zaznacza Jerzy Jedlicki,

o pochodzeniu galicyjskiej inteligencji połowy XIX w. i tej urzędniczej, i literackiej, i wolnych zawodów nie da się powiedzieć nic stanowczego. Pracownicy umysłowi pochodzili w równej mniej więcej mierze z drobnej szlachty, jak i z mieszczan, a coraz częściej z inteligencji – to znaczy, że kondycję, a nieraz i zawód dziedziczyli po ojcach. Sporo wśród nich było ludzi obcego, to jest niemieckiego albo czeskiego pochodzenia. [...] Wciąż natomiast nieliczni byli wykształceni i w kulturę polską wrośniący synowie chłopscy, jak również Żydzi²⁰.

Zdaniem Franciszka Bujaka inteligencja jako stan nabrała znaczenia w Galicji dopiero w drugiej połowie XIX w.²¹ Zmieniały się wówczas podstawy społeczne formowania się elit inteligenckich. Systematycznie zmniejszała się liczba inteligencji wywodzącej się ze środowisk ziemiańskich i mieszczańskich. Karierę robili synowie chłopscy, którzy na początku XX w. stanowili już ok. 20%

¹⁵ A. Kłoskowska, *Inteligencja w słowie i obrazie własnym* [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, Warszawa 1995, s. 131.

¹⁶ S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971, s. 15–16.

¹⁷ H. Florkowska-Francić, T. Gąsowski, M. Kulczykowski, *Ze studiów nad inteligencją galicyjską na przełomie wieków XVIII–XIX oraz XIX–XX* [w:] *Spółczesność polskie XVIII i XIX wieku. Studia o grupach elitarnych*, red. J. Leskiewiczowa, t. VII, Warszawa 1982, s. 124.

¹⁸ Tamże, s. 97.

¹⁹ Z. Fras, *Demokraci w życiu politycznym Galicji w latach 1848–1873*, Wrocław 1997, s. 16.

²⁰ J. Jedlicki, *Błędne koło 1832–1864* [w:] *Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918*, red. J. Jedlicki, t. 2, Warszawa 2008, s. 121.

²¹ F. Bujak, *Galicja...*, s. 178.

ogółu studiujących²². W drugiej połowie XIX w. poszerzył się w Galicji krąg osób żyjących z pracy umysłowej. W latach 80. inteligencja utrudnicza stanowiła tu ponad 3% ogółu pracujących, w tym niecałe 0,4% zajmowali przedstawiciele wolnych zawodów²³, którzy skupieni byli głównie w miastach. Ich liczba w poszczególnych miastach zależała od funkcji pełnionych przez miasta; najwięcej inteligencji było we Lwowie i w Krakowie²⁴.

Na przełomie XIX i XX w. można mówić o ukształtowanej inteligencji w Galicji. Była ona nie tylko zbiorem kategorii zawodowych związanych z pracą umysłową, lecz także odrębną warstwą społeczną. W pierwszym dziesięcioleciu XX w. nastąpiło przyspieszenie procesu wzrostu inteligencji. Szacunkowo stanowiła ona w przededniu I wojny światowej ok. 1,6% ogółu mieszkańców kraju²⁵.

Jak zauważają niektórzy współcześni badacze, większość inteligencji galicyjskiej nie angażowała się w kwestie polityczne, koncentrując się na problemach życia codziennego i karierze zawodowej. Część prezentowała różne opcje polityczne, włączając się w ruch ludowy, w mniejszym stopniu robotniczy, wspierała działania demokratów²⁶. Krytycznie postrzegał galicyjską inteligencję znawca Galicji – Franciszek Bujak, zaznaczając, że ubóstwo społeczeństwa galicyjskiego jaskrawo odzwierciedlało się w tej warstwie społecznej. Jego zdaniem wadą inteligencji galicyjskiej był brak siły i samodzielności politycznej, a także brak aktywności ekonomicznej i asjocjacyjnej²⁷. Wbrew krytycznym opiniom Bujaka inteligencja miała wpływ na rozwój kapitału społecznego w Galicji. To dzięki jej zaangażowaniu rozwijały się w drugiej połowie XIX w. różne instytucje o znaczeniu krajowym i lokalnym, determinujące rozwój gospodarki rynkowej w Galicji.

Uzyskanie przez Galicję w latach 60. XIX w. autonomii politycznej spowodowało oddanie w ręce władz krajowych także spraw gospodarczych, mieszczących się w ramach tzw. kultury krajowej. Zasadniczy wpływ na kierunek rozwoju gospodarczego Galicji miały działania podejmowane przez krajowe władze autonomiczne. Niemniej jednak Galicja pozostawała wewnętrzną kolonią monarchii habsburskiej, a władze austriackie nadal wpływały na jej rozwój gospodarczy poprzez regulacje prawne odnoszące się zarówno do całej Przedlitawii, jak i działalności gospodarczej prowadzonej tylko na terenie Galicji.

²² M. Kulczykowski, *Modernizacja społeczeństwa galicyjskiego w warunkach autonomii politycznej* [w:] *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku. Irlandczycy, Czesi, Polacy*, red. L. Trzeciakowski i K. Makowski, Poznań 1999, s. 117.

²³ I. Homola, „*Kwiat społeczeństwa...*”. *Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*, Kraków–Wrocław 1984, s. 196.

²⁴ H. Florkowska-Franciń, T. Gąsowski, M. Kulczykowski, dz. cyt., s. 113 i n.

²⁵ Tamże, s. 123.

²⁶ J. Kamińska-Kwak, *Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2005, s. 51.

²⁷ F. Bujak, *Galicja...*, s. 182–186.

W drugiej połowie XIX w. istotną rolę w kształtowaniu w Galicji polityki gospodarczej, zwłaszcza przemysłowej, pełniły samorząd gospodarczy oraz związki i towarzystwa wspierające przemysł. Z powołanych w Galicji stowarzyszeń gospodarczych wyodrębnić należy stowarzyszenia ogólne i specjalistyczne, a co do zasięgu działania – ogólnokrajowe, regionalne i lokalne²⁸.

Ważną instytucją powstałą w Galicji był samorząd gospodarczy, rozumiany jako zespół samodzielnych i niezależnych instytucji powołanych do realizacji funkcji administracyjnych w sferze gospodarki. Jedną z instytucji samorządu gospodarczego były izby handlowe i przemysłowe, które w monarchii habsburskiej zostały powołane na mocy rozporządzenia ministra handlu z lutego 1850 r. Od 1868 r. zmieniła się ich nazwa na izby handlowo-przemysłowe. W Galicji powstały trzy izby: w Krakowie, we Lwowie i w Brodach. Instytucje te miały za zadanie m.in.:

- zapewnianie Galicji należytego miejsca w strukturze gospodarczej monarchii habsburskiej;
- wspieranie rozwoju krajowej produkcji, w tym związanej z przemysłem wielkim i drobnym²⁹;
- popieranie rozwoju infrastruktury transportowej;
- na wezwanie ministerstw, władz krajowych albo też z własnej inicjatywy podawanie do wiadomości władz spostrzeżeń i wniosków o potrzebach handlu i przemysłu, jak też o stanie infrastruktury komunikacyjnej;
- wyrażanie opinii o możliwości utworzenia publicznych instytucji mających na celu popieranie handlu i przemysłu³⁰.

Rozwój gospodarczy obejmuje zarówno zmiany ilościowe, dotyczące m.in.: wzrostu produkcji, zatrudnienia, inwestycji, wielkości funkcjonującego kapitału, dochodów, konsumpcji oraz innych kategorii ekonomicznych charakteryzujących gospodarkę od strony ilościowej, jak również towarzyszące im zmiany o charakterze jakościowym (zmiany organizacji) oraz strukturalnym.

Galicja była krajem o spóźnionym starcie industrializacyjnym³¹. Funkcjonujący tu przemysł fabryczny to głównie browary, gorzelnie, cegielnie, tartaki czy młyny parowe zatrudniające od kilku do kilkudziesięciu pracowników, stosunkowo nieliczne były firmy zatrudniające kilkaset pracowników. Ważnym działem gospodarki był przemysł wydobywczy ropy naftowej.

²⁸ Organizacja stowarzyszeń przemysłowych w monarchii habsburskiej opierała się na rozdziale VII ustawy przemysłowej, której tekst ustalony został ustawą z 15 marca 1883 r. i zmieniony częściowo ustawą z 23 lutego 1897 r., wreszcie znacznie rozszerzony ustawą z 5 lutego 1907 r.

²⁹ K. Meus, *Izba handlowa i przemysłowa we Lwowie (1850–1918). Instytucja i ludzie*, Kraków 2021, s. 243.

³⁰ T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Kraków 2003, s. 94.

³¹ M. Kulczykowski, *Modernizacja społeczeństwa galicyjskiego...*, s. 108.

W drugiej połowie XIX w. coraz częściej pojawiały się wezwania do pracy nad gospodarczym rozwojem kraju, w szczególności głosy za jego uprzemysłowieniem. Większość rodzimych propozycji rozwoju gospodarczego Galicji akceptowała rodzący się, po likwidacji systemu feudalnego, ustrój kapitalistyczny. Równocześnie prawie wszystkie galicyjskie stronnictwa nie były z niego zadowolone. Każde z nich na swój sposób chciało wpłynąć na dalszy rozwój kraju oraz tempo dokonujących się przemian.

W okresie autonomii rozwinęła się w Galicji ideologia przemysłowa³², a na jej model istotny wpływ miała inteligencja. Obserwator ówczesnych stosunków gospodarczych i społecznych Józef Buzek wyodrębnił cztery okresy aktywności władz autonomicznych na polu uprzemysłowienia Galicji: 1878–1886, 1886–1902, 1902–1910 i czwarty po 1910 r.³³ W rozwoju koncepcji uprzemysłowienia jeden z jej promotorów – Roger Battaglia wyodrębnił kilka etapów tego procesu. Pierwszy, obejmujący lata 1850–1877, określił jako „depresję ekonomiczną”, kolejny, w latach 1877–1900, jako „zwrot na lepsze”, trzeci, w latach 1900–1914, cechował się ożywieniem myśli przemysłowej³⁴. Istotną była nie tylko industrializacja, ale szerzej, modernizacja Galicji, do której przyczyniała się coraz liczniejsza inteligencja.

Nowoczesne programy modernizacji Galicji kładące nacisk na rozwój gospodarki kapitalistycznej wyszły z kręgów związanych ze stronnictwem demokratycznym. Ich twórcami byli m.in. Tadeusz Rutowski³⁵ i Stanisław Szczepanowski³⁶. Programy obu demokratów nie były zebrane w formie jednego dokumentu, lecz kształtowały się w latach 80. i 90. XIX w. w toku ich działalności politycznej jako posłów do Sejmu Krajowego i do parlamentu austriackiego. Innym forum, na którym je prezentowano, były zjazdy przedstawicieli inteligencji prawniczej i ekonomicznej. Część swoich koncepcji opublikowali w fachowym czasopiśmie „*Ekonomista Polski*”³⁷.

³² Problematyka ta została obszernie omówiona przez Jana Wnęka, por. tenże, *Rozwój ideologii przemysłowej w Galicji 1866–1918*, Warszawa 2015.

³³ J. Buzek, *Administracja gospodarstwa społecznego*, Lwów 1913, s. 292–295.

³⁴ R. Battaglia, *Przemysł i handel w Małopolsce Zachodniej w latach 1850–1950*, „Sprawozdania PAU” 1950, t. 51, nr 5, s. 285, za: J. Wnek, dz. cyt., s. 225.

³⁵ H. Kramarz, *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001, s. 62.

³⁶ Obszerną charakterystykę działalności i poglądów Stanisława Szczepanowskiego przedstawił L. Kuberski w pracy: *Stanisław Szczepanowski 1846–1900, przemysłowiec, polityk, publicysta*, Opole 1997.

³⁷ „*Ekonomista Polski*” – miesięcznik związany z galicyjskimi demokratami. Jego inicjatorem był Stanisław Szczepanowski. Do zespołu redakcyjnego oprócz Rutowskiego należeli m.in. Witold Lewicki, Teofil Merunowicz, Jan Pawlikowski, Leon Syroczyński i Franciszek Zima.

Tadeusz Rutowski wystąpił na początku lat 80. XIX w. z programem uprzemysłowienia Galicji³⁸. Doceniał rolnictwo, ale uważał, że bez rozwiniętego przemysłu nie da się modernizować kraju. Uzasadniał potrzebę reform we wszystkich gałęziach gospodarki. Za punkt wyjścia swego programu industrializacji przyjmował tezy o celowym uniemożliwianiu przez władze austriackie uprzemysłowienia Galicji i konieczność stosowania przez władze krajowe aktywnej polityki gospodarczej³⁹. Uzasadniał potrzebę reform we wszystkich gałęziach gospodarki, orędowną za wprowadzeniem ulg podatkowych dla zakładów nowo powstających, wykorzystujących surowce krajowe, jak również dla tych, które dawały zatrudnienie wielu osobom oraz decydowały się na unowocześnienie i intensyfikację produkcji. Uważał, że industrializacja pociągnie za sobą rozwój wszystkich dziedzin gospodarki. Wzbudzenie postaw przychylnych rozwojowi gospodarstwu i industrializacji stanowiło jego zdaniem podstawowy warunek powodzenia wszelkich reform.

Stanisław Szczepanowski, inżynier chemik, przedsiębiorca naftowy, rzecznik postępu w dziedzinie techniki wiertniczej i wydobywczej, był sprawnym organizatorem i wniósł do galicyjskiego przemysłu naftowego niespotykany rozmach⁴⁰. Jest autorem wydanej w 1888 r. głośnej książki na temat nędzy Galicji⁴¹, która stała się impulsem do ożywionej dyskusji o potrzebie modernizacji kraju na wzór zachodnioeuropejski. Zdaniem Szczepanowskiego każdy program ekonomiczny powinien zawierać trzy podstawowe elementy: cel działania, obraz sytuacji, w której się działa, środki realizacji wyznaczonego celu⁴². Głównym celem przed krajem zacofanym stało się wyrwanie ze stagnacji gospodarczej i dorównanie do poziomu gospodarczego krajów rozwiniętych lub co najmniej złagodzenie olbrzymich dysproporcji rozwojowych. Szczepanowski widział szansę modernizacji kraju w zapoczątkowaniu industrializacji przez państwo. Postulował jego aktywność w zakresie inwestycji w infrastrukturę komunikacyjną. Sugerował budowę kolei oraz fabryk produkujących tanie towary przeznaczone do masowej konsumpcji⁴³. W ślad za tym winny pójść zmiany kulturowe, polegające na przełamaniu inercji i pobudzeniu ducha przedsiębiorczości.

³⁸ T. Rutowski, *W sprawie przemysłu krajowego*, Kraków 1883.

³⁹ Współcześni uważali Rutowskiego za prekursora pomysłów reformatorskich, za którymi kraj nie nadążał. Por. H. Kramarz, dz. cyt., s. 70.

⁴⁰ S. Nicieja, *Kresowe trójmiasto. Truskawiec – Drohobycz – Borysław*, Opole 2018, s. 195–204.

⁴¹ S. Szczepanowski, *Nędza Galicji w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1888.

⁴² A. Cisek, *Teoria wzrostu gospodarczego Stanisława Szczepanowskiego*, „Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z Historii Myśli Społeczno-Ekonomicznej, Akademia Ekonomiczna w Krakowie” 1973, nr 21, s.

⁴³ S. Szczepanowski, dz. cyt., s. 118–122.

Za konieczny warunek zmian uważał poprawę jakości kapitału ludzkiego poprzez masową edukację społeczeństwa⁴⁴.

Demokraci wskazywali, że podstawowym warunkiem powodzenia industrializacji kraju było znalezienie funduszy na inwestycje⁴⁵. Często mówiono o dwóch źródłach, które pozwoliłyby finansować inwestycje z ominięciem budżetu państwowego lub krajowego: kapitał obcy oraz banki. Rola banków w procesie industrializacji mogła być dwojaka. Przede wszystkim miały gromadzić rozproszone oszczędności ludności i wykorzystać je na kredyty dla przedsiębiorców. Banki mogły też pośredniczyć w przyciąganiu do kraju kapitału obcego.

Stanisław Głębiński był pierwszym w środowisku ekonomistów narodowym demokratą. Głębiński dał swojej formacji politycznej program gospodarczy i społeczny, którego celem była budowa nowoczesnego społeczeństwa opartego na gospodarce przemysłowej, a metodą solidarna współpraca wszystkich grup społecznych. Uważał za konieczne przeniesienie punktu ciężkości zarządzania krajem z Wiednia do władz autonomicznych, zaś czynnikiem najważniejszym byłoby uzyskanie samodzielności ekonomicznej Galicji⁴⁶. Rozwój gospodarczy pragnął osiągnąć przy możliwie ograniczonej zmianie porządku społecznego⁴⁷.

Instytucją zajmującą się rozwojem przemysłu zarówno fabrycznego, jak i drobnego w Galicji była funkcjonująca od 1880 r. Krajowa Komisja dla Spraw Przemysłowych. Stanowiła ona organ doradczy Wydziału Krajowego⁴⁸. W jej składzie znajdowali się przedstawiciele inteligencji. W 1910 r. powołana została odrębna instytucja zajmująca się rozwojem drobnej wytwórczości – Krajowy Patronat dla Rękodzieł i Drobного Przemysłu⁴⁹.

W promocji industrializacji kraju znaczącą rolę odgrywały stowarzyszenia przemysłowe⁵⁰. Wśród istniejących w Galicji stowarzyszeń przemysłowych wyodrębnić można instytucje ogólne i specjalistyczne. Do najważniejszych stowarzyszeń przemysłowych o charakterze ogólnym zaliczyć należy m.in. Cen-

⁴⁴ D. Grzybek, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Kraków 2005, s. 41–42.

⁴⁵ T. Rutowski, *W sprawie...*, s. 98.

⁴⁶ A. Wątor, *Działalność Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze austriackim do roku 1914*, Szczecin 1993, s. 31.

⁴⁷ D. Grzybek, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869–19349*, Kraków 2011, s. 208.

⁴⁸ H. Mianowski, *Przemysł krajowy a krajowe instytucje dla popierania przemysłu*, Kraków 1912.

⁴⁹ *Sprawozdanie Wydziału krajowego w przedmiocie utworzenia krajowego Patronatu rękodzieł i drobnego przemysłu*, Alegat LW. 85.373/1910 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1910 r.

⁵⁰ *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, wyd. II, Lwów 1912, s. 114.

tralny Związek Galicyjskiego Przemysłu Fabrycznego⁵¹, Ligę Pomocy Przemysłowej⁵² oraz Krajowy Związek Przemysłowy we Lwowie⁵³. Powołano także stowarzyszenia specjalistyczne, m.in.: Galicyjski Związek Młynów, Galicyjski Związek Piwowarów, Krajowe Towarzystwo Naftowe w Galicji oraz Krakowskie Towarzystwo Techniczne⁵⁴. Wielu przedstawicieli inteligencji przyczyniło się do powstania i wchodziło w skład zarządów tych instytucji, a także angażowało się w ich działalność.

W 1901 r. zorganizowano w Krakowie z inicjatywy środowiska techników I Zjazd Przemysłowy, podczas którego zdecydowano o założeniu Związku Przemysłu Fabrycznego w Galicji⁵⁵, którego ukonstytuowanie nastąpiło w 1903 r. W składzie tej instytucji aktywni byli przedstawiciele inteligencji⁵⁶. Jego celem było dbanie o rozwój krajowej wytwórczości, systematyczne reprezentowanie interesów przemysłu fabrycznego, spełnianie wobec swych członków funkcji organu doradczego szczególnie w sprawach prawnych i administracyjnych, a także reprezentowanie interesów przemysłu fabrycznego wobec władz. W ostatnich latach doby autonomicznej związek zajmował się organizacją eksportu wyrobów galicyjskiego przemysłu⁵⁷. Liga Pomocy Przemysłowej założona została w 1903 r. jako Biuro Reklamy Wyrobów Krajowych przy Centralnym Związku Galicyjskiego Przemysłu Fabrycznego, a od września 1904 r. funkcjonowała jako Liga Pomocy Przemysłowej. Jej celem było popieranie rozwoju Towarzystwa Pomocy Przemysłowej i innych towarzystw związanych dla rozwoju krajowego przemysłu, rolnictwa i handlu⁵⁸.

⁵¹ Instytucja ta powstała na początku XX w. jako organizacja powołana z inicjatywy I Zjazdu Przemysłowego, reprezentująca interesy galicyjskich fabrykantów. Por. J. Szycc, *Sprawozdanie z działalności Centralnego Związku Galicyjskiego Przemysłu Fabrycznego za rok 1903/4*, „Ekonomista”, t. 2, Lwów 1905, s. 368–373. We władzach Związku w latach 1904–1905 zasiadali: dr praw Andrzej Lubomirski jako prezes, Jan Goetz-Okocimski jako jeden z dwóch wiceprezesów. Por. T. Kargol, *Ziemianstwo a uprzemysłowienie Galicji na przełomie XIX i XX w. (do 1918 r.)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. VII, s. 142.

⁵² Instytucja ta założona została w 1903 r. jako Biuro Reklamy Wyrobów Krajowych, od 1904 r. działała jako Liga Pomocy Przemysłowej. W 1911 r. liczyła ponad 14 tys. członków. Por. *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912, s. 135 i n.

⁵³ W 1912 r. w skład Rady Nadzorczej wchodził: dr Stanisław hr. Mycielski jako prezes, oraz członkowie: hr. Stanisław Badeni, księżna Wanda Czartoryska.

⁵⁴ D.P. Kruk, *Instytucjonalne formy wspierania rozwoju przemysłu Galicji w dobie autonomii*, „Zeszyty Naukowe UEK” 2015, 6 (942), s. 99.

⁵⁵ *Pamiętnik I Zjazdu Przemysłowego w dniach 18, 19, 20 i 21 września 1901 r. w Krakowie*, zestawiał M. Dąbrowski, Kraków 1901, s. XCI–XCII.

⁵⁶ *Sprawozdanie Centralnego Związku Przemysłu fabrycznego we Lwowie z czynności i rachunków za pierwszy rok istnienia 1903/904*, Lwów 1905, s. 4.

⁵⁷ *Skorowidz przemysłowo-handlowy...*, s. 158.

⁵⁸ O. Kozakiewicz, *Działalność Ligi Pomocy Przemysłowej na terenach Galicji Wschodniej w pierwszym trzydziestolecu XX stulecia [w:] Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. VI, Białystok 2013, s. 391–414.

W autonomicznej Galicji rozwijały się instytucje zrzeszające pracowników w celu obrony ich zawodowych interesów⁵⁹. W 1911 r. było zarejestrowanych w Galicji ponad 3,4 tys. stowarzyszeń ekonomicznych, w tym najwięcej, bo aż 2,6 tys., stanowiły towarzystwa rolnicze, prawie 700 to towarzystwa, których celem był rozwój przemysłu i handlu⁶⁰. Powoływane w drugiej połowie XIX w. organizacje zawodowo-samorządowe oraz szkoleniowo-zapomogowe były przejawem mobilizacji społecznej, w której istotną rolę odgrywała inteligencja.

Największą organizacją zrzeszającą inżynierów różnych specjalności było Towarzystwo Politechniczne we Lwowie założone w 1876 r. jako Towarzystwo Ukończonych Techników, które w 1878 r. przyjęło nazwę Towarzystwo Politechniczne. Jego zadaniem była integracja kadr pracujących w zawodach technicznych. Przez wiele lat było najważniejszym w Galicji stowarzyszeniem naukowo-technicznym⁶¹. Od 1877 r. Towarzystwo wydawało magazyn, początkowo pod nazwą „Dźwignia”, a od 1883 r. jako miesięcznik, następnie dwutygodnik „Czasopismo Techniczne”.

Ważną instytucją gospodarczą w Galicji było powołane pod koniec lat 70. Krajowe Towarzystwo Naftowe. Należała do niego większość galicyjskich przedsiębiorców i konstruktorów związanych z przemysłem naftowym. Instytucja ta inicjowała i koordynowała wiele działań, których celem było promowanie górnictwa naftowego zarówno w Galicji, jak i w monarchii habsburskiej. Towarzystwo odegrało niebagatelną rolę w obronie rodzimego przemysłu naftowego w trakcie kryzysów naftowych. Zainicjowało też wydawanie fachowej prasy naftowej. Jak zaznacza Piotr Franaszek, prasa odegrała ważną rolę w dziejach galicyjskiego górnictwa naftowego. Wobec terytorialnie rozproszonego charakteru górnictwa naftowego, przy trudnościach komunikacyjnych, czasopisma stanowiły jedno z podstawowych ogniw integrujących środowisko galicyjskich przedsiębiorców naftowych⁶².

Na kierunki i przebieg modernizacji galicyjskiego sektora rolnego miały wpływ różne instytucje związane z rolnictwem, które można podzielić na ogólne i specjalne. Z towarzystw rolniczych ogólnych w Galicji do najważniej-

⁵⁹ *Stowarzyszenia przemysłowe w Galicji w roku 1894 na podstawie statystyki urzędowej*, oprac. M. Madurowicz, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych” wydane przez Krajowe Biuro Statystyczne, red. T. Pilat, t. XVI, z. 1, s. 16, 43–44.

⁶⁰ *Podręcznik Statystyki Galicji*, t. IX, cz. 1, Lwów 1913, s. 135.

⁶¹ J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, s. 59.

⁶² P. Franaszek, *Działania Krajowego Towarzystwa Naftowego na rzecz postępu w przemyśle naftowym Galicji na przełomie XIX i XX w.*, „UR Journal of Humanites and Social Sciences” 2019, nr 3(12), s. 27.

szych należały: Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie we Lwowie⁶³, założone w 1845 r. dla Galicji wschodniej wraz z powiatami Przeworsk i Łańcut, dalej Krakowskie Towarzystwo Rolnicze⁶⁴ założone 1845 r. oraz Galicyjski Związek Mleczarski założony w 1909 r. Przykładem towarzystw specjalnych są: Galicyjskie Towarzystwo Leśne, Towarzystwo Rybackie w Krakowie, Towarzystwo Uprawy Tytoniu w Śniatyniu, Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie.

Ważnym czynnikiem rozwoju kapitalistycznej kultury ekonomicznej były nowoczesne regulacje prawne. Takim rozwiązaniem była m.in. ogłoszona w 1859 r. ustawa przemysłowa, która likwidowała przymus cechowy. Innym przykładem w zakresie kreowania nowoczesnego prawa gospodarczego jest wykreślenie w 1884 r. przez Radę Państwa ropy naftowej i wosku ziemnego z listy regale górniczego. Dzięki temu było możliwe przyjęcie przez Sejm Krajowy w 1884 r. krajowej ustawy naftowej, która wiązała prawo eksploatacji ropy i wosku ziemnego z własnością gruntu⁶⁵.

Autonomia Galicji stosunkowo szybko spowodowała mobilizację społeczną w zakresie powoływania stowarzyszeń dla rozwoju nauki i oświaty o zasięgu ogólnokrajowym i lokalnym. W 1911 r. zarejestrowane było już prawie 4 tys. takich stowarzyszeń⁶⁶.

Wielu przedstawicieli inteligencji galicyjskiej przywiązywało wagę do edukacji jako nośnika modernizacji. Edukacja tworzy wiedzę, kwalifikacje, wartości i postawy. Jest niezbędna do poczucia jedności narodowej, utrzymania wzrostu gospodarczego czy redukcji obszarów biedy. Oświata zwiększa poziom kreatywności jednostek, daje impuls do nowych inicjatyw, wyzwala przedsiębiorczość i postęp techniczny⁶⁷.

Stanisław Szczepanowski twierdził, że w kraju brakuje ludzi wykształconych, którzy mogliby podejmować ryzyko działalności gospodarczej⁶⁸. Konieczność kształtowania odpowiedniej jakości kapitału ludzkiego dostrzegali też ówczesni ekonomiści, m.in. Włodzimierz Czerkawski i Józef Milewski⁶⁹.

W okresie autonomicznym znacznie wzrosła liczba szkół elementarnych. W 1868 r. funkcjonowało w Galicji 2476 szkół tego rodzaju, w których praco-

⁶³ T. Łopuszański, *Pamiętnik c.k. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego 1845–1894*, Lwów 1894.

⁶⁴ A.J. Lippoman, *Pamiętnik Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego za czas od roku 1845 do 1895*, Kraków 1898.

⁶⁵ P. Franaszek, *Przemysł naftowy jako czynnik modernizacji gospodarki i społeczeństwa galicyjskiego* [w:] *W drodze ku niepodległości*, red. P. Grata, „Biblioteka Polskiej Modernizacji”, t. I, Rzeszów 2019, s. 124.

⁶⁶ *Podręcznik Statystyki Galicji*, t. IX, cz. 1, Lwów 1913, s. 136.

⁶⁷ J. Grodzicki, *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Toruń 2000, s. 5–6.

⁶⁸ S. Szczepanowski, dz. cyt., s. 163.

⁶⁹ W. Czerkawski, J. Milewski, *Polityka ekonomiczna*, t. 2, Kraków 1905, s. 345.

wało około 3 tys. nauczycieli. Liczba uczniów wynosiła 156 tys., co stanowiło około 1/3 wszystkich dzieci w wieku obowiązku szkolnego. W 1913 r. istniało już 5946 tys. szkół elementarnych z ponad 1,1 mln uczniami i ponad 16 tys. nauczycieli⁷⁰. Na początku drugiej dekady XX w. zaczęło trafiać corocznie do szkół około 85% zobowiązanych do tego uczniów. Upowszechniając edukację na szczeblu podstawowym, tworzono dobre przesłanki do rozwoju kapitału ludzkiego dla szerokich warstw społecznych⁷¹.

W autonomicznej Galicji znaczący był rozwój szkolnictwa średniego. Na progu autonomii (w roku szkolnym 1867/68) było jedynie 19 gimnazjów. Na przełomie XIX i XX w. tego typu szkoły w Galicji zakładało i utrzymywało nie tylko państwo, lecz także różne instytucje i osoby fizyczne. W roku szkolnym 1913/14 działało tu 128 gimnazjów, w tym 56 państwowych i 72 prywatne. Pracowało w nich wówczas około 3 tys. nauczycieli⁷². Zdaniem F. Bujaka pewnym mankamentem edukacji gimnazjalnej był jej humanistyczny charakter, co nie powodowało u absolwentów zainteresowania sprawami rozwoju ekonomicznego kraju. Proponował więc zmiany programu kształcenia w kierunku bardziej pragmatycznym⁷³.

Przed I wojną światową funkcjonowało na terenie Galicji kilka uczelni wyższych oraz jedyna na ziemiach polskich Akademia Umiejętności⁷⁴. Uniwersytety Jagielloński i Lwowski były uczelniami o renomie międzynarodowej. Przygotowanie ekonomiczne zapewniały również uniwersytety Jagielloński i Lwowski. Początki krakowskiej szkoły ekonomii były związane z Wydziałem Prawa UJ. Już w 1862 r. jego dziekanem został Julian Dunajewski, profesor ekonomii politycznej i statystyki. Utworzenie w 1883 r. na Wydziale Prawa UJ Katedry Ekonomii Politycznej było oznaką uznania ekonomii za samodzielną dyscyplinę akademicką. Te okoliczności spowodowały, że zaistniały w Galicji sprzyjające warunki rozwoju tej dyscypliny⁷⁵.

Galicja dostarczała technicznej kadry, gdyż funkcjonowało tu kilka wyższych uczelni zawodowych o ugruntowanej marce, jak Politechnika Lwowska

⁷⁰ J. Dybiec, *Nauka a modernizacja społeczna w Galicji w epoce autonomii* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 20: *Historia wychowania, misja i edukacja. Profesorowi Andrzejowi Meissnerowi w 70. rocznicę narodzin i 45-lecia pracy naukowej i nauczycielskiej*, red. K. Szmyd i J. Dybiec, Rzeszów 2008, s. 59.

⁷¹ Należy również zaznaczyć, że w latach 90. tylko kilka procent młodzieży kończącej szkoły elementarne kontynuowało dalszą edukację. Por. T. Merunowicz, *Wyniki samorządu w Galicji*, Lwów 1916, s. 18–19.

⁷² H. Kramarz, *Nauczyciele gimnazjalni Galicji 1867–1914*, Kraków 1987, s. 15.

⁷³ F. Bujak, *Galicja...*, s. 189.

⁷⁴ Akademia Umiejętności powstała z przekształcenia na przełomie 1872 i 1873 r. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego.

⁷⁵ A. Kowalski, A. Lityńska, J. Raganiewicz, A. Rybarski, B. Szopa, *Zarys historii zorganizowanego ruchu ekonomistów w Krakowie 1867–1993*, Kraków 1993, s. 10–11.

(uczelnia techniczna licząca się w Europie)⁷⁶, Akademia Rolnicza w Dublanach⁷⁷, Lwowska Wyższa Szkoła Weterynaryjna⁷⁸, Wyższa Szkoła Lasowa we Lwowie, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie. Na galicyjskich uczelniach wyższych otwierane były różne katedry prowadzące badania nad wybranymi sektorami gospodarki oraz nad polityką gospodarczą.

W okresie autonomii rosła liczba studentów na galicyjskich uczelniach wyższych. W roku akademickim 1860/61 kształciło się 1100 studentów (w Uniwersytecie Jagiellońskim 318, Uniwersytecie Lwowskim 596 oraz Politechnice Lwowskiej 186). W roku akademickim 1913/14 liczba studentów powiększyła się prawie dziewięciokrotnie⁷⁹. W Uniwersytecie Jagiellońskim liczba studentów wzrosła do 2,6 tys., w Uniwersytecie Lwowskim do 5,2 tys., w Politechnice Lwowskiej do 1,5 tys.

Wyraziste programy modernizacji gospodarczej Galicji przedstawili u schyłku XIX w. Ignacy Daszyński i Adam Krzyżanowski. Daszyński ujmował problem modernizacji przez szybkie uprzemysłowienie. Uważał, że jedynie kredyt i bezpośrednie inwestycje umożliwią ten proces. Chciał, aby to uprzemysłowienie odbywało się równocześnie z rozwojem instytucji państwa socjalnego. Według Krzyżanowskiego reformy agrarne miały stworzyć warunki do uprzemysłowienia kraju. Mimo politycznej bariery, jaka dzieliła Daszyńskiego i Krzyżanowskiego, ich wizje nowoczesności wykazują wiele podobieństw. Żaden z nich nie widział modernizacji gospodarczej bez udziału państwa. Obydwaj przywiązywali duże znaczenie do rozwoju spółdzielczości i edukacji⁸⁰.

Promotorem odmiennych koncepcji modernizacji Galicji niż uprzednio wymienieni był Franciszek Stefczyk⁸¹. Ustrój kapitalistyczny był dla niego niepodważalnym faktem, postanowił więc ogłosić własny program gospodarczy rozwoju Galicji. Punkt wyjścia do osiągnięcia tego celu stanowiło stwierdzenie, że największym bogactwem jest praca. Dlatego naczelnym dążeniem programu było zatrudnienie wszystkich zdolnych do pracy. Jego zdaniem należało powo-

⁷⁶ Politechnika Lwowska była przed I wojną światową jedyną tego typu uczelnią na ziemiach polskich. Por. Z. Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Kraków–Warszawa–Wrocław 1992.

⁷⁷ S. Pawlik, *Rys dziejów nauki rolnictwa w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Akademii Dublańskiej*, Lwów 1922.

⁷⁸ W okresie międzywojennym przemianowana na Akademię Medycyny Weterynaryjnej. Por. A. Redzik, *Szkic z dziejów szkolnictwa wyższego we Lwowie*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 24, s. 104–105; S. Królikowski, *Rys historyczny Lwowskiej Akademii Weterynarii (1881–1921)*, Lwów 1922.

⁷⁹ J. Dybiec, *Nauka a modernizacja...*, s. 60.

⁸⁰ D. Grzybek, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Kraków 2005, s. 42–43.

⁸¹ B. Cywiński, *Idzie o dobro wspólne... Opowieść o Franciszku Stefczyku*, Warszawa 2005.

łać organizację pośrednictwa pracy⁸². Chodziło o to, aby w jednym ręku skupić podaż siły roboczej. Miało to zapewnić lepszą alokację zasobów siły roboczej, a także stworzyć lepsze warunki do zawierania umów o pracę. Interesująca część programu wyjścia z kryzysu polegała na prowadzeniu robót publicznych. Należało więc podjąć różne inwestycje krajowe i rządowe, aby stworzyć nowe i użyteczne obiekty oraz dać ludności zatrudnienie. W szczególności te ostatnie miały powiększyć siłę nabywczą i wpłynąć na ożywienie gospodarki. Spośród różnych dróg wzrostu gospodarczego Stefczyk wskazywał na duże możliwości rozwoju rolnictwa⁸³. Spółdzielczość rolniczą uważał za nowoczesną formę organizacji pracy producentów rolnych. W niej widział możliwość wzmocnienia gospodarczego kraju. Obok rolnictwa możliwości skutecznej inicjatywy rozwojowej Stefczyk upatrywał w rzemiośle. W latach 90. XIX w. rozpoczęło się z jego inicjatywy zakładanie spółdzielni typu raiffeisenowskiego. Pierwsza z nich powstała w Czernichowie w 1890 r.⁸⁴ W następnych latach powołano dalszych 25 spółek w różnych częściach kraju. Kasy te, które zaczęto nazywać „kasami Stefczyka”, w 1899 r. objęło opieką Biuro Patronatu przy Wydziale Krajowym. Przed I wojną światową działało w Galicji prawie 1,4 tys. kas Stefczyka. Liczyły one ponad 320 tys. członków. Celem kas było materialne i moralne „podnoszenie” swych członków. Swoje zadania spółki realizowały, pozyskując wkłady oszczędnościowe i udzielając „zdrowego” kredytu miejscowej ludności. Potrzebę oszczędzania wyprowadzano nie z zamożności, ale z ubóstwa⁸⁵.

Do galicyjskich konserwatystów nie trafiały idee uprzemysłowienia kraju kreowane przez demokratów. Jednym z pierwszych konserwatystów, który się tą sprawą zajął, był Włodzimierz Dzieduszycki. Jego uwaga skierowała się w pierwszym rządzie na przemysł drobny, zwłaszcza na ratowanie przemysłu domowego i przemysłu ludowego, z czasem rozszerzyła się również na przemysł fabryczny⁸⁶. Sprawa przemysłu drobnego była aktualna ze względu na przeludnienie wsi galicyjskiej, jednakże nie można było wyłącznie w przemyśle domowym i artystycznym szukać rozwiązania trudności gospodarczych kraju. Rządzący krajem konserwatyści odbierali głosy krytyki otaczającej rzeczywistości społecznej jako przejaw walki z najlepszymi wartościami: własnością

⁸² Publiczne instytucje pośrednictwa pracy powstały w Galicji na początku XX w. Por. K. Broński, *Rozwój pośrednictwa pracy w Galicji na przełomie XIX i XX w.*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 692.

⁸³ J. Skodlarski, *Koncepcja rozwoju gospodarczego Franciszka Stefczyka [w:] Między zacołaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, red. E. Kościak i T. Głowiński, Wrocław 2009, s. 119–121.

⁸⁴ C. Łagiewski, *O spółkach wiejskich w Galicji*, „Ekonomista” 1906, R. IV, s. 286.

⁸⁵ J. Skodlarski, *Franciszek Stefczyk (1861–1924). Pionier spółdzielczości kredytowej*, Łódź 2010, s. 85.

⁸⁶ K. Karolczak, *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001, s. 109.

prywatną, rodziną, religią, kościołem. Ze względów doktrynalnych konserwatyści na ogół nie godzili się na dokonanie poważniejszych zmian społecznych. Ostrzegali, że uprzemysłowienie kraju doprowadzi do rozwoju nowych klas społecznych – burżuazji i robotników, oraz zaostrzenia się konfliktów społecznych. Twierdzili, że wskutek rozwoju kapitalizmu dokona się rozwarstwienie społeczne, atomizacja społeczeństwa i umocnią się niepolskie grupy kapitalistów. W tej sytuacji właściwy kierunek rozwoju kraju może zapewnić tylko szlachta, dopuszczając do pewnej partycypacji w życiu społecznym chłopów. Bardziej sprzyjające uprzemysłowieniu warunki powstały wraz ze zmianami pokoleniowymi wśród rządzących Galicją konserwatystów. Do głosu doszli nowi ludzie, wśród nich m.in. Antoni i Piotr Górscy⁸⁷. Stali oni na stanowisku konieczności industrializacji Galicji. Zrozumienie wagi uprzemysłowienia kraju weszło głęboko w świadomość społeczną. „Duchowe uprzemysłowienie Galicji poczyniło o wiele znaczniejsze postępy od realnego”⁸⁸.

Mówiąc o roli inteligencji w rozwoju kultury ekonomicznej w Galicji, nie można pominąć wkładu duchowieństwa w rozwój tej kultury⁸⁹. Przekonanie o konieczności zaangażowania duchowieństwa w sprawy gospodarcze podyktowane było m.in. brakiem wśród inteligencji świeckiej chętnych do tej pracy, zaś w opinii ówczesnych duchowieństwo miało dużą przewagę nad innymi stanami, co wynikało z faktu, że posiadało ono pewien kapitał zaufania i przekonanie parafian o bezinteresowności i uczciwości księży⁹⁰.

Działalność duchowieństwa w zakresie poprawy sytuacji ludności wiejskiej była nie tylko możliwa, ale także pożądana i skuteczna. Duchowieństwo było bowiem dobrze zorganizowane i rozmieszczone po kraju. W 1900 r. było w Galicji ponad 900 parafii rzymskokatolickich, zaś duszpasterzy przeszło 1,6 tys. Parafii greckokatolickich było wówczas ponad 1,9 tys., a duszpasterzy ponad 2,5 tys.⁹¹

Duchowieństwo jako najstarsza, w pełni ukształtowana i dobrze zorganizowana grupa inteligencji wpływała znacząco na rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. Dzięki jej aktywności powstawały różne organizacje gospodarcze. Pod opieką duchowieństwa pozostawało przed I wojną światową 1,5 tys. kółek rolniczych i 1 tys. kas pożyczkowych⁹². Kościół greckokatolicki (unicki) miał

⁸⁷ D. Grzybek, *Jak przeprowadzić gospodarczą modernizację zachowując ład polityczny? Myśl społeczna galicyjskich neokonserwatystów*, „Politeja” 2005, 2(4), s. 455.

⁸⁸ *Dzieje gospodarcze Polski porzbirowej*, t. 2, red. S. Kempner, Warszawa 1922.

⁸⁹ J. Świeboda, *Stosunki wyznaniowe [w:] Dzieje Rzeszowa*, t. II, red. F. Kiryk, Rzeszów 1998, s. 539; A. Gurnicz, *Franciszek Stefczyk. Życie, poglądy, działalność*, Warszawa 1976, s. 25.

⁹⁰ K. Zimmerman, *Udział duchowieństwa w pracy społecznej*, Kraków 1917, s. 6.

⁹¹ Por. J.M. Małecki, *Lwów i Kraków – dwie stolice Galicji*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. L – za rok 1989, Warszawa–Poznań 1990, s. 128.

⁹² D. Olszewski, *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996, s. 282.

jedną metropolię – halicką⁹³. Skład tej metropolii ulegał dwukrotnym zmianom w XIX w. W 1830 r. odłączono diecezję chełmską, a w 1850 r. postanowiono utworzyć nową diecezję stanisławowską, wydzieloną z diecezji lwowskiej⁹⁴. Pod koniec XIX w. metropolia obejmowała diecezję przemyską, lwowską i stanisławowską. W 1913 r. archidiecezja lwowska liczyła 1017 kapłanów, diecezja przemyska 888, a diecezja stanisławowska 563⁹⁵. Duchowieństwo greckokatolickie wykazywało również duże zaangażowanie na rzecz aktywizacji gospodarczej społeczności rusińskiej. Począwszy od lat 70. XIX w., duchowni angażowali się w rozwój sieci spółdzielni i kas pożyczkowych⁹⁶.

Lwowski metropolita greckokatolicki Andrzej Szeptycki był właścicielem 80% akcji powstałego w 1910 r. Ziemskiego Banku Hipotecznego SA we Lwowie. Wśród założycieli był też greckokatolicki biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn. We władzach banku było wielu duchownych unickich⁹⁷. W 1911 r. dzięki staraniom metropolity Andrzeja Szeptyckiego została założona „Karpatia” Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń na Życie i Renty.

Wśród duchownych, których można uznać za prekursorów aktywności Kościoła na polu gospodarczym, był ks. Stanisław Stojalowski. Nie był on teoretykiem, lecz praktycznym działaczem społecznym. Ponieważ najbardziej zafobaną i najuboższą grupę społeczeństwa galicyjskiego stanowili mieszkańcy wsi, zaczął swą pracę od zwrócenia uwagi na tę grupę ludzi. W 1879 r. założył Towarzystwo Ludowe Oświaty i Pracy⁹⁸, które w 1882 r. zostało przekształcone na Towarzystwo Kółek Rolniczych⁹⁹. Po siedmiu latach działalności liczba kółek doszła do 1374, skupiając około 61 tys. członków. Do I wojny światowej powstało 2081 kółek z 82 tys. członków. W 1894 r. kółka rolnicze istniały w 70 powiatach Galicji, przy czym w wielu przypadkach kierowali nimi księża¹⁰⁰. Inną

⁹³ Metropolia halicka z siedzibą we Lwowie została reaktywowana w 1806 r. Por. F. Rzemieniuk, *Unicy polscy 1596–1946*, Siedlce 1998, s. 118.

⁹⁴ Diecezja (eparchia) stanisławowska została wydzielona w 1850 r., lecz rozpoczęła działalność w 1885 r.

⁹⁵ T. Śliwa, *Kościół greckokatolicki w Galicji (1815–1918)* [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, Poznań 1979, s. 636.

⁹⁶ B. Wójtowicz-Huber, „Ojcowie narodu”. *Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*, Warszawa 2008, s. 251.

⁹⁷ W. Morawski, *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998, s. 184.

⁹⁸ Wzorował się w tym przypadku na organizacjach robotniczych działających w Wielkim Księstwie Poznańskim, a zakładanych przez Maksymiliana Jackowskiego.

⁹⁹ C. Strzeszewski, *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze austriackim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1839*, Warszawa 1981, s. 188.

¹⁰⁰ K. Broński, *Rola Kościoła katolickiego w rozwoju gospodarczym Galicji w okresie autonomii (zarys problematyki)* [w:] *Rola Kościołów w życiu gospodarczym ziem polskich*, red. K. Kowalski, R. Matera, A. Pieczewski, Łódź 2017, s. 82.

formą działalności społeczno-gospodarczej ks. Stojałowskiego było zakładanie sklepów wiejskich, których celem było ograniczanie lichwy towarowej na wsi. W 1890 r. powołano do życia Ludowe Towarzystwo Zakupu i Ochrony Ziemi. Powyższa inicjatywa przysłużyła się do powiększania gospodarstw chłopskich, a także okazała się przydatna przy hurtowym zakupie większej ilości narzędzi rolniczych. Powstanie i intensywny rozwój tego rodzaju struktur był wyrazem wielkiego społecznego zainteresowania nowymi formami gospodarowania. Ksiądz Stojałowski przyczynił się w ten sposób do poprawy umiejętności gospodarowania, zwiększenia intensywności produkcji rolnej, zorganizował pomoc przy zakupie tanich środków produkcji, a także wpłynął na ograniczenie spekulacji ziemią.

Spółki raiffeisenowskie były w większości założone i prowadzone przy współdziałaniu duchowieństwa, również i kółka rolnicze w znacznej części duchowieństwu zawdzięczały funkcjonowanie. Do finansowego sukcesu pierwszej w Galicji kasy oszczędności przyczynił się znacząco proboszcz czernichowskiej parafii ks. Edward Królikowski¹⁰¹. Arcybiskup Bilczewski w archidiecezji lwowskiej uznał kwestię zaangażowania się duchowieństwa w spółkach oszczędnościowo-pożyczkowych systemu Raiffeisena za jego obowiązek, od którego nie mogła zwalniać nawet nieznanomość tej sprawy. Rozporządzeniem konsystorskim z 27 sierpnia 1904 r. nakazano duchowieństwu zajęcie się sprawą organizowania spółek w parafiach, w których jeszcze nie funkcjonowały¹⁰². Wynikało to m.in. z braku innych wykształconych osób¹⁰³.

Jak wiele był w stanie zrealizować duchowny w parafii, doskonale świadczy przykład ks. Antoniego Tyczyńskiego z Albigowej w powiecie łańcuckim, który łączył funkcję duszpasterza oraz społecznika¹⁰⁴. Funkcję proboszcza w Albigowej objął on w 1886 r. Ludność wsi była uboga, rozpita i zadłużona; kurne chaty i znaczne rozdrobnienie ziemi świadczyły na zewnątrz o zacofaniu wsi. Zdecydowana większość mieszkańców była analfabetami. W tej sytuacji ks. Tyczyński podjął decyzję o rozpoczęciu działań oświatowych, które miały opierać

¹⁰¹ J. Skodlarski, *Wybitni reformatorzy i kreatorzy polskiego pieniądza i ich oblicze moralne. Ziemie polskie pod zaborami. Od Stanisława Staszica do Franciszka Stefczyka*, t. 2, Łódź 2011, s. 198.

¹⁰² M. Dębowska, *Akcja społeczna w archidiecezji lwowskiej za rządów arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1901–1923)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 61, Lublin 1992, s. 360.

¹⁰³ A. Gurnicz, *Franciszek Stefczyk. Życie, poglądy, działalność*, Warszawa 1976, s. 25.

¹⁰⁴ Antoni Tyczyński urodził się w 1856 r. w Krzemienicy pod Łańcutem. W 1876 r. ukończył gimnazjum w Rzeszowie, a następnie przez rok studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim, potem wstąpił do Seminarium Duchownego w Przemyślu, wyświęcony w 1882 r. Początkowe lata służby kapłańskiej spędził w Rzeszowie (1882–1886), gdzie był katechetą w szkole żeńskiej.

się na aktywizacji lokalnej społeczności. Najpierw podjął wysiłki w celu założenia szkoły ludowej, której dotąd we wsi brakowało. Następnie starał się swych parafian pobudzić do większej aktywności gospodarczej oraz do budowania nowych domów mieszkalnych z kominami. Reaktywował w 1891 r. kółko rolnicze¹⁰⁵, którego działalność nie ograniczała się, jak powszechnie było w Galicji, do prowadzenia sklepu, ale stało się ono organizacją zawodową włościan.

Konkludując, w drugiej połowie XIX w. istotny wpływ na kształtowanie się kapitalistycznej kultury ekonomicznej w Galicji miała inteligencja zarówno świecka, jak i duchowieństwo rzymsko- i grekokatolickie. Rozwijające się z inicjatywy inteligencji instytucje i organizacje gospodarcze podejmowały różne działania na rzecz modernizacji kapitalistycznej kraju, w tym poprzez jego uprzemysłowienie. Niemniej jednak przemysł nie stanowił do końca doby autonomicznej przeciwwagi ekonomicznej w zdominowanej przez drobne rolnictwo strukturze gospodarczej Galicji. Ważna była społeczna aprobata uprzemysławiania kraju, do czego przyczynili się przedstawiciele inteligencji. W okresie transformacji systemowej (ustrojowej i ekonomicznej) w drugiej połowie XIX w. wykształcił się w Galicji model nowoczesnego przedsiębiorcy, powstały nowe gałęzie przemysłu, rozwijał się sektor handlu i usług, pojawiły się nowe formy organizacyjne przedsiębiorstw oraz nowe instrumenty marketingowe (m.in. wystawy, reklama). Rozwinęło się i unowocześniło szkolnictwo zawodowe i średnie, a uczelnie wyższe kształciły kadrę zarządzającą dla gospodarki. Skutkowało to poprawą jakości kapitału ludzkiego zdolnego podjąć wyzwania modernizacyjne kraju. Trudno byłoby jednak lansować tezę o Galicji doby autonomicznej jako regionie cudu gospodarczego, ale postęp ekonomiczny był w tym peryferyjnym kraju koronnym monarchii habsburskiej wyraźny. Galicja w przededniu I wojny światowej była w trakcie wytwarzania nowoczesnej infrastruktury administracyjnej, edukacyjnej, komunikacyjnej, regulacji prawnych¹⁰⁶. Wpływ na proces rozwoju kapitalistycznej kultury ekonomicznej Galicji miał również fakt, że region ten znajdował się w zasięgu oddziaływania cywilizacji zachodnioeuropejskiej, będącej wówczas w fazie rewolucji przemysłowej i kształtowania się nowoczesnych struktur społecznych i gospodarczych.

¹⁰⁵ Pierwsze kółko rolnicze w Albigowej powołano w 1886 r. z inicjatywy zarządcy majątku Potockich. Jego zadaniem było krzewienie nowoczesnej edukacji rolniczej. Ze względu na brak funduszy działalność została zawieszona. Por. I. Wodzińska, *Działalność społeczno-kulturalna ks. Antoniego Tyczyńskiego w Albigowej (1886–1912)*, „Rocznik Podkarpacki” 2012, nr 1, s. 96.

¹⁰⁶ M. Janowski, *Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności. Dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889–1914*, Warszawa 1996, s. 185.

Bibliografia

- Battaglia R., *Przemysł i handel w Małopolsce Zachodniej w latach 1850–1950*, „Sprawozdania PAU” 1950, t. 51, nr 5.
- Broński K., *Rola Kościoła katolickiego w rozwoju gospodarczym Galicji w okresie autonomii (zarys problematyki)* [w:] *Rola Kościołów w życiu gospodarczym ziem polskich*, red. K. Kowalski, R. Matera, A. Pieczewski, Łódź 2017.
- Broński K., *Rozwój pośrednictwa pracy w Galicji na przełomie XIX i XX w.*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2005, nr 692.
- Bujak F., *Galicja*, t. 1, Lwów–Warszawa 1908.
- Buzek J., *Administracja gospodarstwa społecznego*, Lwów 1913.
- Cisek A., *Teoria wzrostu gospodarczego Stanisława Szczepanowskiego*, „Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z Historii Myśli Społeczno-Ekonomicznej, Akademia Ekonomiczna w Krakowie” 1973, nr 21.
- Cywiński B., *Idzie o dobro wspólne... Opowieść o Franciszku Stefczyku*, Warszawa 2005.
- Czerkawski W., Milewski J., *Polityka ekonomiczna*, t. 2, Kraków 1905.
- Dębowska M., *Akcja społeczna w archidiecezji lwowskiej za rządów arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1901–1923)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 61, Lublin 1992.
- Dybiec J., *Nauka a modernizacja społeczna w Galicji w epoce autonomii* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 20: *Historia wychowania, misja i edukacja. Profesorowi Andrzejowi Meissnerowi w 70. rocznicę narodzin i 45-lecia pracy naukowej i nauczycielskiej*, red. K. Szmyd i J. Dybiec, Rzeszów 2008.
- Dzieje gospodarcze Polski porzbirowej*, t. 2, red. S. Kempner, Warszawa 1922.
- Florkowska-Francić H., Gąsowski T., Kulczykowski M., *Ze studiów nad inteligencją galicyjską na przełomie wieków XVIII–XIX oraz XIX–XX* [w:] *Spółczesność polskie XVIII i XIX wieku. Studia o grupach elitarnych*, red. J. Leskiewiczowa, t. VII, Warszawa 1982.
- Franaszek P., *Przemysł naftowy jako czynnik modernizacji gospodarki i społeczeństwa galicyjskiego* [w:] *W drodze ku niepodległości*, red. P. Grata, „Biblioteka Polskiej Modernizacji”, t. I, Rzeszów 2019.
- Fras Z., *Demokraci w życiu politycznym Galicji w latach 1848–1873*, Wrocław 1997.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa 1997.
- Gardocka-Jałowiec A., *Kultura ekonomiczna na obszarze peryferyjnym i jej ewolucja* [w:] *Mechanizm rozwoju gospodarczego obszarów peryferyjnych*, red. K. Meredyk, Białystok 2007.
- Gąsowski T., *Urbanizacja Galicji w dobie autonomicznej*, „Studia Historyczne” 1985, R. XXVIII, z. 2.
- Górski A., *Braki krajowej produkcji w Galicji*, Kraków 1916.
- Grodzicki J., *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Toruń 2000.
- Grodziski S., *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971.
- Grzybek D., *Jak przeprowadzić gospodarczą modernizację zachowując ład polityczny? Myśl społeczna galicyjskich neokonserwatystów*, „Politeja” 2005, 2(4).
- Grzybek D., *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, Kraków 2005.
- Grzybek D., *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869–1939*, Kraków 2011.
- Gurnicz A., *Franciszek Stefczyk. Życie, poglądy, działalność*, Warszawa 1976.
- Homola I., „Kwiat społeczeństwa...”. *Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*, Kraków–Wrocław 1984.
- Hryniewicz J.T., *Polityczny i kulturowy kontekst rozwoju gospodarczego*, Warszawa 2004.

- Janowski M., *Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności. Dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889–1914*, Warszawa 1996.
- Jedlicki J., *Błędne koło 1832–1864* [w:] *Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918*, red. J. Jedlicki, t. 2, Warszawa 2008.
- Kamińska-Kwak J., *Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2005.
- Kargol T., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939. Dzieje – ludzie – polityka gospodarcza*, Kraków 2003.
- Kargol T., *Ziemiaństwo a uprzemysłowienie Galicji na przełomie XIX i XX w. (do 1918 r.)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2010, t. VII.
- Karolczak K., *Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka*, Kraków 2001.
- Kasznica S., Nadobnik M., *Najważniejsze wyniki spisu ludności i spisu zwierząt domowych według stanu z dnia 31 grudnia 1910 r.*, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, z. 1, Lwów 1911.
- Kłóskowska A., *Inteligencja w słowie i obrazie własnym* [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, Warszawa 1995.
- Kochanowicz J., *Duch kapitalizmu na polskiej peryferii: perspektywa historyczna* [w:] *Kultura i gospodarka*, red. J. Kochanowicz, M. Marody, Warszawa 2010.
- Kostro K., *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, „Gospodarka Narodowa” 2005, 7–8.
- Kostro K., *Zagadnienia kulturowe w ekonomii*, „Gospodarka Narodowa” 2009, 3.
- Kowalski A., Lityńska A., Raganiewicz J., Rybarski A., Szopa B., *Zarys historii zorganizowanego ruchu ekonomistów w Krakowie 1867–1993*, Kraków 1993.
- Kozakiewicz O., *Działalność Ligi Pomocy Przemysłowej na terenach Galicji Wschodniej w pierwszym trzydziestolecu XX stulecia* [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. VI, Białystok 2013.
- Kramarz H., *Nauczyciele gimnazjalni Galicji 1867–1914*, Kraków 1987.
- Kramarz H., *Tadeusz Rutowski. Portret pozytywisty i demokracji galicyjskiego*, Kraków 2001.
- Królikowski S., *Rys historyczny Lwowskiej Akademii Weterynarii (1881–1921)*, Lwów 1922.
- Kruk D.P., *Instytucjonalne formy wspierania rozwoju przemysłu Galicji w dobie autonomii*, „Zeszyty Naukowe UEK” 2015, 6 (942).
- Krzyminiewska G., *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – Przekształcenia – Wyzwania*, Toruń 2013.
- Kuberski L., *Stanisław Szczepanowski 1846–1900, przemysłowiec, polityk, publicysta*, Opole 1997.
- Kulczykowski M., *Modernizacja społeczeństwa galicyjskiego w warunkach autonomii politycznej* [w:] *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku. Irlandczycy, Czesi, Polacy*, red. L. Trzeciakowski i K. Makowski, Poznań 1999.
- Lewicki J., *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005.
- Lippoman A.J., *Pamiętnik Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego za czas od roku 1845 do 1895*, Kraków 1898.
- Łągiewski C., *O spółkach wiejskich w Galicji*, „Ekonomista” 1906, R. IV.
- Łopuszański T., *Pamiętnik c.k. Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego 1845–1894*, Lwów 1894.
- Małecki J.M., *Lwów i Kraków – dwie stolice Galicji*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. L – za rok 1989, Warszawa–Poznań 1990.
- Marody M., Kochanowicz J., *Pojęcie „kultury ekonomicznej” w wyjaśnianiu polskich przemian* [w:] *Kulturowe aspekty transformacji ekonomicznej*, red. J. Kochanowicz, S. Mandes, M. Marody, Warszawa 2007.

- Meus K., *Izba handlowa i przemysłowa we Lwowie (1850–1918). Instytucja i ludzie*, Kraków 2021.
- Mianowski H., *Przemysł krajowy a krajowe instytucje dla popierania przemysłu*, Kraków 1912.
- Morawski W., *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Warszawa 1998.
- Nicieja S., *Kresowe trójmiasto. Truskawiec – Drohobycz – Borysław*, Opole 2018.
- Olszewski D., *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996.
- Pawlik S., *Rys dziejów nauki rolnictwa w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Akademii Dulańskiej*, Lwów 1922.
- Podręcznik Statystyki Galicji*, t. IX, cz. 1, Lwów 1913.
- Popławski Z., *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Kraków–Warszawa–Wrocław 1992.
- Porter M., *Postawy, wartości i przekonania a makroekonomia dobrobytu* [w:] L. Harrison, S. Huntington, *Kultura ma znaczenie*, Poznań 2003.
- Rutowski T., *W sprawie przemysłu krajowego*, Kraków 1883.
- Rzemieniuk F., *Unicy polscy 1596–1946*, Siedlce 1998.
- Skodlarski J., *Koncepcja rozwoju gospodarczego Franciszka Stefczyka* [w:] *Między zacofaniem a modernizacją. Społeczno-gospodarcze problemy ziem polskich na przestrzeni wieków*, red. E. Kościak i T. Głowiński, Wrocław 2009.
- Skodlarski J., *Wybitni reformatorzy i kreatorzy polskiego pieniądza i ich oblicze moralne. Ziemie polskie pod zaborami. Od Stanisława Staszica do Franciszka Stefczyka*, t. 2, Łódź 2011.
- Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, wyd. II, Lwów 1912.
- Sprawozdanie Centralnego Związku Przemysłu fabrycznego we Lwowie z czynności i rachunków za pierwszy rok istnienia 1903/904*, Lwów 1905.
- Sprawozdanie Wydziału krajowego w przedmiocie utworzenia krajowego Patronatu rękodziel i drobnego przemysłu*, Alegat LW. 85.373/1910 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1910 r.
- Stankiewicz E., *Kapitał społeczny w perspektywie interdyscyplinarnej*, „Kwartalnik Prawo – Społeczeństwo – Ekonomia” 2016, 4.
- Stowarzyszenia przemysłowe w Galicji w roku 1894 na podstawie statystyki urzędowej*, oprac. M. Madurowicz, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych” wydane przez Krajowe Biuro Statystyczne, red. T. Pilat, t. XVI, z. 1.
- Strzeszewski C., *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze austriackim w latach 1865–1918* [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1839*, Warszawa 1981.
- Szczepański A., *Rozwój przemysłu Galicji (Dotychczasowe drogi i wytyczne na przyszłość)*, Lwów 1916.
- Szyc J., *Sprawozdanie z działalności Centralnego Związku Galicyjskiego Przemysłu Fabrycznego za rok 1903/4*, „Ekonomista”, t. 2, Lwów 1905.
- Śliwa T., *Kościół greckokatolicki w Galicji (1815–1918)* [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, Poznań 1979.
- Wątor A., *Działalność Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze austriackim do roku 1914*, Szczecin 1993.
- Wnęk J., *Rozwój ideologii przemysłowej w Galicji 1866–1918*, Warszawa 2015.
- Wodzińska I., *Działalność społeczno-kulturalna ks. Antoniego Tyczyńskiego w Albigowej (1886–1912)*, „Rocznik Podkarpacki” 2012, nr 1.
- Wójtowicz-Huber B., *„Ojcowie narodu”. Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*, Warszawa 2008.
- Zimmerman K., *Udział duchowieństwa w pracy społecznej*, Kraków 1917.

**The role of the intelligentsia in the formation of economic culture in Galicia
in the 2nd half of the 19th century – an outline of the issue**

Summary

The purpose of this sketch is to attempt to open a discussion on the role of the intelligentsia in shaping the economic culture of capitalism in Galicia in the second half of the nineteenth century, particularly in creating the institutional conditions for the development of a liberal economy. In this text, the intelligentsia is understood as a heterogeneous social stratum constituting a collection of different professional categories engaged in cultural creativity in the broad sense, in organising work and collective coexistence, and in solving practical issues requiring specialised education and the application of theoretical knowledge.

Keywords: Galicia, intelligentsia, economic culture, capitalism, liberal economy